

UKRAINIAN STATE BETWEEN THE IMPERATIVES OF DEMOCRACY AND POST-WAR MODERNIZATION

Pavlo Fedorchenko-Kutuev

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Polytechnic Institute"
ORCID: 0000-0002-6997-6306

Igor Pygolenko

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Polytechnic Institute"
ORCID: 0000-0002-3612-3243

Andrii Khomiak

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Polytechnic Institute"
ORCID: 0000-0002-6661-4510

DOI: 10.36169/2227-6068.2023.01.00006

Abstract. *This article examines the possibilities and capacity for democratic development in post-war Ukrainian society in the context of geopolitical realities and imperatives of modernization. The issue of the nature of modernity and modernities is discussed. The article argues in favor of renewal of modest Eurocentric view on the origins and nature of modern social order. The article offers a critical perspective on the positions of Western left intellectuals on the war in Ukraine. The capacity of the Ukrainian state for democratic development after the end of the war is also addressed. The article examines infrastructural power in Ukraine in the context of decentralization reform. Attention is drawn to the problem of corruption in conditions of martial law in the country and its impact on the European integration processes in Ukraine. The article discusses migration processes caused by Russian aggression against Ukraine and prospects of returning refugees back home.*

Keywords: *Ukraine, developmental state, modernity, modernization, migrations, corruption, democracy*

The full-text article is available in Ukrainian only.

УКРАЇНЬКА ДЕРЖАВА МІЖ ІМПЕРАТИВАМИ ДЕМОКРАТІЇ ТА ПОВОЄННОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Павло Федорченко-Кутуєв

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»
ORCID: 0000-0002-6997-6306

Ігор Пиголенко

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»
ORCID: 0000-0002-3612-3243

Андрій Хом'як

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»
ORCID: 0000-0002-6661-4510

Анотація. У статті розглядаються можливості та спроможність демократичного розвитку повоєнного українського суспільства в контексті геополітичних реалій та імперативів модернізації. Обговорюється питання про природу сучасності та сучасності. У статті висловлюється аргументація на користь відновлення стриманого євроцентричного погляду на походження та природу сучасного суспільного ладу. У статті пропонується критичний погляд на позицію західних лівих інтелектуалів щодо війни в Україні. Також розглядається спроможність української держави до демократичного розвитку після закінчення війни. У статті розглядається інфраструктурна влада в Україні в контексті реформи децентралізації. Приділено увагу проблемі корупції в умовах воєнного стану в країні та її впливу на євроінтеграційні процеси в Україні. У статті йдеться про міграційні процеси, спричинені російською агресією проти України, та перспективи повернення біженців додому.

Ключові слова: Україна, держава, що сприяє розвитку, модерн, модернізація, міграції, корупція, демократія

Canst thou draw out leviathan with an hook?
or his tongue with a cord which thou lettest down? <...>
Upon earth there is not his like, who is made without fear.
He beholdeth all high things:
he is a king over all the children of pride.
Job 41:1; 33-34 (King James Version)

Вступ

Пострадянські трансформаційні процеси та період становлення інституційної структури українського суспільства (державного апарату) поставив перед політичним класом питання щодо вектора розвитку української держави та суспільства загалом. Красномовними є слова тодішнього прем'єр-міністра України Леоніда Кучми на початку 90-х: «Ви мені скажіть, що будувати, і я вам побудую» (Ukrainska Pravda 2002). Може здатися, що в період широкомасштабного вторгнення ворожої держави на територію України основним питанням є необхідність досягнення перемоги, натомість і рефлексію щодо напрямків руху українського суспільства ставлять на другий план. Проте не менш важливим є міркування не лише про подальшу післявоєнну розбудову та відновлення інфраструктури, але і шляхи розвитку українського суспільства та роль держави у процесі подальшої модернізації суспільства. Питання про рух в напрямі до демократичного режиму, децентралізації, демократичних цінностей, подальшої європейської інтеграції українського суспільства, повернення мільйонів українських біженців із закордону, політика щодо ВПО стають лише гострішими у контексті війни та вироблення повоєнної політики модернізації. Ці та інші питання вже актуалізовані в численних дискусіях не лише українських науковців, але й всієї міжнародної спільноти.

Агресія Росії проти України повернула до життя або надала імпульсу цілій низці «традиційних» контроверсій соціальних наук, контроверсій які виглядали вельми застарілими, якщо не сказати архаїчними. Серед таких класичних дебатів безумовно є проблеми модерну та взаємовідношення цього типу соціального порядку з певним географічним / «цивілізаційним» ареалом. Звісно тут йдеться про «первородний гріх» європейської соціальної теорії, а саме – євроцентризм. Суть євроцентризму є в погляді на Європу – ширше, Захід – як на своєрідну «колицку модерну» з його інститутами та практиками серед яких присутня демократична держава. Російська війна проти України є чимось більшим ніж регіональний конфлікт двох територіально сусідніх держав. На думку Георгія Дерлуг'яна, учня фундатора світ-системного аналізу Імануїла Валерстайна, йдеться про спробу перевизначення глобального порядку, який все ще перебуває під егідою – хоч і ослабленим – *Rex Americana* (Derluguian 2018). У рамках світ-системного аналізу спроба отримати статус гегемона або перехід до нової гегемонії відбувається як серія глобальних конфліктів, що зазвичай тривають впродовж тридцяти років.

Звідти тридцятирічні війни, свідками яких було людство. Це тридцятирічна війна 1618–1648 (гегемоном стають Нідерланди), революційні та наполеонівські війни (спроба Франції здобути гегемонію закінчується невдачею, натомість Британія цементує свій статус) і тридцятирічна війна ХХ-го століття –1914–1945 роки, вислідом якої стає американська гегемонія (тридцятирічні війни не обов'язково є періодом безперервного військового зіткнення, позаяк, як проникливо завважував Томас Гоббс, війна – це не лише бойові дії, але й очікування реалізації загрози війни:

Бо війна полягає не лише у битві чи бойовій дії, а й у проміжку часу, коли дається достатньо знаки воля до змагання у битві. Ось чому поняття часу треба розглядати як таке, що належить природі війни, так само як воно належить природі погоди. Бо так само як природа сльоти полягає не в одній чи двох зливах, а у вірогідності цього впродовж багатьох днів поспіль, так само і природа війни полягає не в боях як таких, а у ситуаціях, про яку відомо, що вона веде до неї впродовж часу, коли немає впевненості у зворотному. (Hobbes 2000: 156)

Ба більше, підставою буде задатися таким питанням: чи не перебуває сьогодні світ у новому віці екстремізму, початок якому було покладено війною Росії проти України? Автократи від Білорусі до Китаю намагаються жорсткіше стиснути свої лещата на політичних інституціях, а також або вже вдалися до збройної агресії як це вчинили Росія та Білорусь проти України, або потенційно загрожує це зробити у випадку Китай *vis-à-vis* Тайвань. Відтак, постає питання якими можуть бути відповіді на ці виклики, що з одного боку мають регіональне походження, водночас радикально змінюють життя людей на локальному рівні та загрожують хай недосконалому, але наявному світовому порядку? Свого часу британо-американський економічний історик Адам Туз у своєму епохальному трактаті «Wages of destruction» вказав на центральність України у геополітиці Гітлера та нацистів: сприймаючи саме США, як свого основного конкурента, Гітлер потребував українських хліба та покладів вугілля й залізної руди для протистояння з найбільшою економічною потугою світу, тобто з Америкою (Тоозе 2008). Збігнєв Бжезінський акцентував на центральності України для будь-яких успішних спроб відновлення російської імперії (Brzezinski 1998).

Війна Росії проти України актуалізує дискусії у західній інтелектуальній, академічній спільноті щодо багатьох питань, що здобули статус гегемоністичних, зокрема про політичну коректність, плюралізм, толерантність та критику євроцентричного потрактування модерну. Впродовж кількох останніх десятиріч з подачі Шмуеля Ейзенштадта, Вольфанга Шлюхтера та Санджея Субрахман'яма модерн було позбавлено традиційно-звичної асоціації з Європою/Заходом, натомість було запропоновано ідею пояснення численних/множинних модернів (multiple modernities). Відтак, корені модернів вишукувалися за межами західної Європи (Kutuev 2016; див. також спеціальний випуск журналу *Daedalus*, який присвячено численним модернам (Multiple Modernities, 2000).

Наша увага не зосереджується на аналізі нерівностей між суспільствами, цивілізаціями, культурами. Наша мета полягає в експлікації шляхів розвитку українського суспільства в контексті геополітичних та геостратегічних реалій, які в теперішній констеляції факторів є виразно західноцентричними.

Геополітичні диспозиції України у західному інтелектуальному дискурсі

Російська повномасштабна агресія проти України вимагає вироблення погляду на соціальні зміни під кутом зору великих структур та тривалих процесів у душі назви книги Чарльза Тіллі «Big Structures, Large Processes, Huge Comparisons» (Tilly 1989) та «long duree» Фернана Броделя. Саме такий підхід уможлиблює розуміння випробувань українського соціуму у конкретно-історичному та глобальному контекстах. Російсько-український конфлікт регулярно осягався у термінах протистояння російської ультраконсервативної авторитарної реакції на українські спроби здійснити революційні зміни в напрямі європейської версії модерну. Відтак, розмисли про перспективи модернізації України є актуальними як ніколи, позаяк війна з Росією триває і визначити часові параметри її завершення наразі є неможливим. Водночас інтенсивні дебати про те, якими мають бути фундаментальні константи соціального порядку України у мирний час повинні відбуватися вже зараз, якщо ми маємо на меті не лише виграти на полі бою, але й перемогу в мирний час. Наша позиція має за опертя спробу і заклик до синтезу в соціальному теоретизуванні, який один з авторів здійснив у своєму монографічному дослідженні:

Проблемою розмислів про модерн(и) та шляхи до них є суперечність між нескінченними мантрами соціологів про необхідність теоретичного синтезу, з одного боку, і домінуванням конфліктного теоретизування, яке підкоряється відчутному впливу ідеологій – з іншого. Навіть у випадках визнання права теоретичного «іншого» на існування та необхідності діалогу з ним у преамбулах трактатів із соціології розвитку та модернізації взаємодія між дослідницькими програмами незрідка вироджується в конфронтацію... Руйнація сектантської зашореності поборників тих або тих парадигм і торування шляху до синтезу (тобто піднесення наукової дискусії на якісно новий щабель) можливе шляхом зіставлення абстрактних положень соціологічної теорії із конкретним матеріалом емпірично зорієнтованої соціології, а також інших суспільствознавчих дисциплін. (Kutuev 2016: 13)

Не варто також ігнорувати той факт, що для теоретиків та практиків модернізації ключовою дихотомією було протиставлення Заходу та Решти – the West and the Rest. Водночас більшість послідовників дослідницької програми модернізації у той або інший спосіб співпрацювали з американською державою. Своєю чергою, для теоретиків залежності, розвитку недорозвитку та світ-системного аналізу принциповою дихотомією було протиставлення Півночі та Півдня, а ідеологічним орієнтиром слугували радикально ліві ідеї. Відтак, табору західних лівих ще з часів Імануїла Валерстайна та Еріка Гобсбаума – і до 2000-х років у випадку Джованні Аррігі – притаманно було романтизувати Мао Цзе-дуна і комуністичний Китай, як втілення автохтонної революційності Третього світу, яка йшла всупереч американському капіталізму та етатизму ленінських режимів.

Втім, необхідно уникати ігнорування як соціально-економічних конфліктів по лінії Північ-Південь, так і інституційних неконгруентностей поміж Заходом та Рештою. Цікавий погляд про необхідність для зовнішньої політики України враховувати фактор Глобального Півдня пропонує Челсі Н'юк Мін Н'юєн.¹ Щодо Realpolitik, до якої цілком гармонійно з огляду на свій світогляд були залучені Сталін та Мао Цзедун часів громадянської війни у Китаї (Kutuev 2016).

Короткий ХХ вік – у термінах Еріка Гобсбаума (Gobsbaum 2001) – був сповнений насилля та воєн, зокрема одним з найбільших конфліктів в історії людства – другою «тридцятирічною» війною 1914–1945 років, за якою послідувала епоха Холодної війни, що своєю чергою завершилася колапсом ленінських режимів та дезінтеграцією СРСР. Початок цих процесів було покладено потрясіннями Першої світової війни (колапс імперій), прискорено Другою світовою війною (деколонізація) і ми досі спостерігаємо та є учасниками реконфігурації як розподілу поміж національними державами, так і їхнього ставлення до свого, до розташування у рамках ієрархії світового порядку.

Деколонізація та повстання нових держав на основі старих суспільств², а також потреба у завоюванні серця та розуму нових націй, що оформилися у постколоніальний період, надало поштовх повстанню дослідницької програми модернізації. Її 1-й етап був оптимістичним та переважно євроцентричним – країнам 3-го світу чи країнам, що розвиваються достатньо було прийняти інституційні моделі з колишньої метрополії для того, щоб наздогнати та приєднатися до останньої (Kutuev 2016). Доволі швидко з'ясувалося що ліберально-оптимістичні очікування по відношенню до прогресивної еволюції периферії в напрямі до європейського/західного модерну не справджується і концепція модернізації була переформульована у реалістсько-конфліктному ключі Семюелем Гантінгтоном, для якого основним питанням було чи здатна конкретна політична система на досягнення та підтримка стабільного політичного порядку та здатність політичних інституцій виконувати свою основну функцію – правити підвладними суспільствами з достатньою ефективністю. За такого підходу питання про ліберальну демократію стає нерелевантними, позаяк політична участь може бути шкідливою за відсутності адекватної політичної інституціоналізації (Kutuev 2016).

У контексті цих розмислів, завважимо таке: перед Україною стоїть вибір поміж двох візій/інтерпретацій модерну. З одного боку це бачення модерну як набору інституцій та практик, що акцентують мобілізаційно-примусовий вимір цієї формації (Mouzelis 1999), або як лапідарно висловлювався видатний американський історик СРСР та сталінізму Стівен Коткін

Модерн, іншими словами, був не соціологічним процесом – рухом від «традиційного» до «модерного» соціуму – але геополітичним процесом: питанням набуття того, що вимагалось для приєднання до визначних держав, або стати жертвою цих держав. (Kotkin 2015: 63)

¹ Див.: *Що не так з українською дипломатією воєнного часу на Глобальному Півдні* (Ngok 2023).

² Ми запозичили цей вираз у Кліфорда Гіртца (Geertz 1963).

Прикметно, що сучасник і однодумець Гантінгтона – інший видатний американський політолог Люсієн Пай – у своєму президентському зверненні до Американської асоціації політичних наук змушений був виправдовуватися у контексті спроби використання китайським вченими ідей про сприятливість авторитарних диктатур економічному розвитку. Але Люсієн Пай у 1990 році протиставив свавільне правління індивіда – те що він вбачав у політичній системі КНР – верховенству права, яке, на його думку, передбачалося Гантінгтоновою концепцією політичної інституціоналізації (Pye 1990: 17).

З іншого боку маємо євроцентристський погляд на модерн, який парадигматично сформулював свого часу Ріхард Мюнх, акцентуючи на втіленні цінностей та практик індивідуалізму, раціональності та відповідальності завдяки впливу аскетичного протестантизму (Munch 1981).

Власне дискурс про модерн коливається поміж цими полюсами – модерн як мобілізаційна здатність держави і модерн як поєднання державою дієздатності за одночасного обмеження свого насильницького потенціалу, іншими словами здатність держави функціонувати у демократичному середовищі. Ця дихотомія за умов повномасштабної війни з Росією не є схоластичною вправою розуму, позаяк держава яка має просувати політику економічного розвитку, боротися з корупцією та протистояти агресору, який переважає демографічно та за кількістю озброєння, має спокусу діяти за приписами шекспірівського герцога Глостера (майбутнього короля Річарда III). Останній, як відомо, пропонував таку формулу дій для правителя: «Я можу додати кольорів хамелеону, міняти форму як Протей для своєї переваги та спрямувати вбивчого Макіавеллі до школи»¹.

Водночас не можна ігнорувати існування в медійному дискурсі дискусій щодо легітимізації російського вторгнення в Україну, яке досягає цей конфлікт як зіткнення Росії та Заходу/НАТО/США (для деякого у цьому конфлікті Україна та Росія є не більше ніж гроху США та Китаю відповідно). Такі наративи виглядають, як паралель із критикою американського капіталізму з боку нацистів і Гітлера, зокрема. Гітлер і нацистські пропагандисти дуже часто іменували Сполучені Штати Америки країною плутократії. До речі, багато сучасних американських інтелектуалів лівого спрямування вживають такий самий термін (Elwin 2008). Водночас ця критика була позбавлена відповіді на питання щодо альтернативи цій плутократії (вочевидь, Світова війна, Голокост та масове винищення цивільного населення такою альтернативою розглядатися не можуть). Безумовно такі *movements of rage* (термін Кена Джавіта) не є відповіддю на проблеми, які породжуються владою грошей в суспільстві, привілейованою позицією власників великих капіталів та соціально-економічною нерівністю. Так само і війна Росії проти України та українського народу, війна, яка набуває рис геноциду не може розглядатися як відповідь на проблеми капіталістичної світ-економіки у контексті динаміки модерної світ-системи.

---

¹ I can add colors to the chameleon, Change shapes with Proteus for advantages, And set the murderous Machevil to school (переклад наш. – Авт.). *Henry VI*, 6.3:3.2.

З боку Росії відбувається деструктивна діяльність, так само як і була деструктивною діяльність фашистських режимів.

Проте, сьогодні, в період активних бойових дій, знищення громадянської інфраструктури України, численних військових злочинів проти мирного населення та військових представники як радикальних лівих, так і радикальних правих політичних течій у західних суспільствах відтворюють думку про те, що недоречно визначати виключно РФ, як принципового винуватця війни і агресора (Vox 2022). Мотивація «лівих» має за опертя пацифізм, інтернаціоналізм та антиколоніалізм/антиімперіалізм, натомість як «праві» – переважно американського походження – зорієнтовані на нативізм, ізоляціонізм та незрідка використовують риторику російського істеблішменту у внутрішньополітичних дебатах з ліберальними та прогресивним колами.

Так в редакційній статті впливового журналу *New Left Review* стверджується, що вторгнення Росії в Україну є наслідком боротьби з НАТО та «громадянського конфлікту» в самій Україні. Відтак, на думку цього сегменту лівих дослідників війна в Україні не є стільки агресією з боку Російської Федерації, скільки індикатором проблем всієї світ-системи та кризи гегемонії США (Watkins 2023). Інший голос лівих дослідників у сфері міжнародних відносин Хуан Коул проводить прямі паралелі поміж рішенням адміністрації Джорджа Буша про завоювання Іраку та російською війною проти України (Cole 2023). Якщо американські лідери були свого часу Путіним, то цінність й привабливість американської версії та в цілому західного модерну девальвується. Славою Жижек будучи лівим, водночас займає позицію, яка вказує на конвенгенцію лівих і правих щодо війни проти України:

Дезорієнтація, спричинена українською війною, породжує дивних партнерів, таких як Генрі Кіссінджер і Ноам Хомський, які «походять з протилежних сторін політичного спектру... Але коли справа доходить до російського вторгнення в Україну, обидва нещодавно виступали за те, щоб Україна розглянула можливість врегулювання, яке могло б передбачати відмову від претензій на частину територій для досягнення швидшої мирної угоди». Коротше кажучи, обидва виступають за ту саму версію «пацифізму», яка працює, лише якщо ми нехтуємо ключовим фактом, що війна не стосується України, а є моментом жорстокої спроби змінити всю нашу геополітичну ситуацію. Справжньою метою війни є демонтаж європейської єдності, яку відстоюють не лише консерватори США та Росія, а й європейські країни праві та ліві – у цей момент у Франції Меланшон зустрічається з Ле Пен. (Žižek 2022)

Попри беззаперечну присутність «структурного»/світ-системного тла у російсько-українській війні безпідставним буде нівелювати агентність України та потреби розбудовувати спроможності української держави (Bilous 2022), спроможності, що базується на активізмі громадянського суспільства. Так, за даними соціологічного дослідження проведеного Київським інститутом соціології станом на жовтень 2022 року 86% опитаних погоджуються, що потрібно продовжувати збройну відсіч російській агресії попри обстріли соціальної інфраструктури та лише 10% населення дотримуються думки, що слід іти на переговори заради миру (KIIS 2022). Отож, ці дані можуть свідчити про підтримку населення України

обраної стратегії у воєнний час військово-політичною елітою України, не зважаючи на загрозу для особистого життя. Ці дані свідчать про однотайний вибір українського суспільства щодо стратегії боротьби з зовнішнім агресором на полі бою, збереження незалежності, суверенітету, територіальної цілісності України.

У науковій спільноті та в публічному дискурсі поширені порівняння війни в Україні з першою світовою війною з огляду на інтенсивність бойових дій та масштаб жертв і руйнувань. Водночас ці аналогії також зводяться до наслідків цих воєн, що призвели до руйнування імперій та зміни геополітичної ситуації у світі.

Водночас для українського суспільства протягом тридцяти років незалежності держави завжди було актуальним питання «цивілізаційного напрямку» (геополітичної орієнтації). Широкомасштабне вторгнення Росії до України спричинилося до консолідації громадської думки – підтримка з боку значної кількості населення України вибору на користь євроінтеграції і ширше Заходу, а відтак західних форм модерну стала однозначною. Згідно з опитуванням соціологічної групи Рейтинг, від 22 лютого 2022 року, вступ України в ЄС підтримали 68% респондентів, проти вступу – 24%. Проте, 30 березня 2022 року вступ України до ЄС підтримали вже 91% респондентів, проти – 4%. Водночас підтримка українцями вступу до НАТО зростає з 62% до 76% в період з 22 лютого по 01 березня, частка респондентів що не підтримують вступ України до НАТО зменшилась з 30% до 9% за цей період (Reytynh 2022). Ці цифри яскраво демонструють консолідацію українського суспільства після широкомасштабного вторгнення на користь вибору європейського вектору розвитку українського суспільства.

Зважаючи на дані вищезазначених опитувань громадської думки українців, дослідникам процесів модернізації варто говорити про своєрідне відродження погляду на модернізацію як вестернізацію після десятиріч гострої ліворадикальної та часом і правої – реалістської у дусі Семюела Гантінгтона – критики ототожнення модерну з європейським / західним досвідом.

Тут ми стикаємося з ситуацією яка відповідає давньому вислову Фрідріха Енгельса про те що виразні крайнощі сходяться. Так і у випадку потрактування неймовірно складних та конфліктних взаємин між модерном/модернами та європейським/західним досвідом несподівано формується альянс таких мислителів як ліворадикальний Андре Гундер Франк¹ та консервативний Семюел Гантінгтон. Суть цього альянсу полягає у запереченні ціннісних вимірів модерну і редукування цього типу соціального порядку виключно до інфраструктурно-технологічної складової, тобто здатність до мобілізації, системної інтеграції та фордистського продукування технологій, зокрема технологій масового знищення, тобто модерн(и) де факто втрачають будь-який зв'язок із досвідом західної європейської цивілізації, перетворюючись на змагання в ефективності нагромадження влади. Звідти таке захоплення з боку Семюела Гантінгтона зразка 1968 року у його епохальному трактаті «Політичний порядок у суспільствах, що змінюється» радянською політичною системою, яка на думку цього американського мислителя

---

¹ Див. приміром його класичну працю: Frank 1969.

виграла з точки зору відповідності критеріям раціональності політичного модерну в американській політії (Huntington 1968: 339).

Для післявоєнної України актуалізуються питання щодо шляхів розвитку та так званого виграшу миру «Winning the Peace», концепції, що є основоположною в американській політиці для країн, що постраждали внаслідок конфлікту. В цій концепції розглядають чотири основоположні «стовпи» постконфліктної реконструкції – безпеку; управління та участь; економічний і соціальний добробут; і справедливість і примирення (Orr 2004).

Управління та участь

Проте після завершення широкомасштабних бойових дій має відбутися післявоєнна відбудова не лише «фізичної» інфраструктури, але і держави та політичної системи, які повинні адекватно відповідати на ті виклики, які поставатимуть. Протягом всього періоду незалежності України, та безпосередньо перед широкомасштабним вторгненням агресора, в медійному та політичному дискурсі поставало питання щодо форми демократичного управління, позаяк від представників політичної еліти регулярно лунали скарги на брак повноважень, які в ідеалі можна компенсувати розбудовою «жорсткої президентської республіки» (Danilov 2021). Вочевидь такі заклики несуть серйозні загрози, тому що ми бачимо на прикладі Російської федерації, що побудова бонапартистського режиму, у дусі обох Наполеонів, є деструктивною в першу чергу для суспільства, яке опиняється під владою політії. Концентрація влади в руках однієї особи, зменшення процедур *deliberation*, тобто обговорення та аналізу політик, які пропонуються політичною елітою, підвищує здатність до раціонального прийняття рішень і надзвичайно знижує якість управлінських рішень. За виключенням країн Балтії лише в Україні та Молдові спроби монополізувати владу у тій або іншій формі, наприклад за допомогою призначення “наступника” закінчувалися невдачею (єдиний президент який зміг вибратися на 2-й термін був Леонід Кучма натомість президенти Кравчук та Янукович з різних причин не добули до кінця свого строку). Не варто також забувати, що лише два роки тому лідер парламентської фракції правлячої партії «Слуга народу» Давід Арахамія закликав вчитися технікам управління у китайських комуністів, зокрема про створення партійних організацій на всіх рівнях суспільної організації, починаючи від найменших населених пунктів. Про авторитарні техніки врядування один з керівників «Слуг народу» довідався з російського перекладу книжки Сі Цзіньпіна (Livyy Bereh 2021).

Отже, післявоєнна Україна повинна зміцнити свою державну спроможність за одночасного розвитку демократичних інституцій та практик. Чарльз Тіллі визначає спроможність держави як «ступінь втручання державних агентів в існуючі недержавні ресурси, діяльність і міжособистісні зв'язки, зміни розподілу цих ресурсів» (Tilly 2007). Тобто спроможність держави це здатність держави управляти суспільством. Дотичним до поняття спроможності держави є крихкість держави, що визначається як стан держави в якій відбувається криза в одній або кількох підсистемах (Bahinskyi 2022). Крихкість держави вимірюється індексом крихкості держави, який в свою чергу

включає 12 індексів, які вимірюють: крихкий стан, загрози безпеки, фракційність еліт, економічний стан, нерівномірності економічного розвитку, міграції та «відтік мізків», легітимність держави, державні послуги, права людини та верховенство права, демографічний тиск, вимушені переміщення осіб, зовнішнє втручання. Незважаючи на повномасштабне вторгнення Росії індекс крихкості для України не переважає середнє значення показників по світу в 2022 році (Bahinskyi 2022).

Окрім спроможності держави виділяють ще спроможність, яка характеризує релевантність бюрократичного апарату для управління соціальними процесами у суспільстві. Згідно з дослідженнями, адміністративна спроможність вища в автократичних суспільствах, найслабша в суспільствах зі слабкими демократіями та найвища в суспільствах з розвиненими демократичними суспільствами (Bäck 2008). Найбільш релевантно цю концепцію пояснює теорія влади Майкла Манна, який протиставляє інфраструктурну владу деспотичній. Перша, згідно з якою влада поширюється через розвинені механізми, які проникають глибоко у громадянське суспільство і відтак здатна суспільство трансформувати, натомість як деспотична влада присутня там де перебуває правитель зі своїм штабом панування. Релевантною моделлю може слугувати взаємодія князя Ігоря та його дружини, які у хизацький спосіб збирали податки з підвладних племен, що вмотивувало древлян чинити збройний опір roaming bandits. Безумовно прозорими виглядають паралелі з дискурсом Чарльза Тілі про державне будівництво як війну та організовану злочинність та Манкура Олсона з його поглядом на державу, як на бандита, єдина різниця між якими є стаціонарний бандит проти мандрівного бандита (вочевидь перші є більш зацікавленими у розвитку підвладних територій).

Україна, волею географії, яка за відомим виразом Фернанда Броделя (Braudel 1989), що «історія пропонує, а географія вирішує», то за оцим рішенням географії Україна розташована з одного боку по між Російською федерацією, країною агресором, країною-деструктором, а з іншого Європейським Союзом. І відповідно це зумовлює однозначний вибір проміж такими альтернативами: або бути знищеним агресором, або приєднатись до Європейського Союзу та до євроатлантичних інституцій, щоб зберегти себе і дати українському суспільству шанс на модернізацію у мирний час згідно з європейськими цінностями та нормативними моделями.

Відтак, на рівні нормативного дискурсу вочевидь Україні потрібна держава, що сприятиме розвитку, тобто автономна, сильна, але яка водночас веде постійний діалог із суспільством та стратегічно важливими сегментами суспільства (Evans 2015). Отже «ідеалом» є держава, яка орієнтується на розбудову своєї інфраструктурної потуги, а не деспотичної. Така держава готова до самообмеження/притлумлювання свого деспотичного потенціалу. Так держава існує в політичному середовищі демократії та не просто толерує це демократичне середовище, а всіляко його культивує і підтримує. І знову ж таки, якщо повернутися до теперішньої ситуації героїчного та ефективного спротиву України, українського народу, українського суспільства проти російської агресії ми бачимо, що тут надзвичайно важливу роль відіграє громадянське суспільство, здатність українців до самостійних дій, агентність українського суспільства, зокрема волонтерський рух.

Ми спостерігаємо масштабний сплеск суспільної енергетики, динаміку автономного громадянського суспільства. Це ті феномени та тенденції, які нам необхідно зберігати та культивувати у мирний час. Саме вони будуть допомагати нам рухатись в бік Європи політично, культурно, інтелектуально у такий спосіб реалізуючи незавершений проєкт (європейського) модерну. Безумовно рух до європейського модерну інституційною інкарнацією якого є Євросоюз, є неможливим без реформування інтелектуальної та культурної сфер соціуму. Отже, на порядку денному у повоєнний час є розбудова сильної та ефективної держави яка спроможна ініціювати проєкт систематичної модернізації українського суспільства. Водночас не менш актуальним є і буде підтримка демократії участі, сильної демократії, практик прямої демократії. Причому починаючи не згори до низу – з національного рівня і далі нижче, а навпаки починаючи з низу, наприклад з місцевих референдумів і рухаючись вгору до національного рівня, тобто опрацьовуючи методики та техніки інституціоналізованої участі у політиці (знов-таки у нагоді стає Семюел Гантінгтон з його дихотомією політична участь – політична інституціоналізація).

У цьому контексті доцільно згадати про реформу децентралізації, що є прикладом переходу до таких демократичних локальних практик. Це, в першу чергу, полягає у можливості громадян на рівні громад визначати основні проблеми та потреби, які можна реалізувати з місцевих бюджетів. Збільшення доходів місцевих громад за рахунок зменшення надходжень до центру. Як зазначає український дослідник децентралізації та регіонального розвитку Анатолій Ткачук,

Децентралізація – це лише інструмент для прискорення економічного зростання у територіях. Адаже більше оперативне вирішення питань на місцевому рівні, більша відкритість та доступність місцевої влади до людини дає змогу швидше реагувати на місцеві потреби людини та підприємця. Сьогодні, в умовах, коли органи місцевого самоврядування територіальної громади мають значні повноваження та відповідні ресурси, їх вплив на місцевий економічний та соціальний розвиток суттєво зростає. (Ткачук 2016: 31)

З іншої сторони викликає занепокоєння зворотний бік реформи децентралізації, коли перенесення центру прийняття рішень на місця може призвести до посилення влади олігархів в окремих регіонах або так званих «місцевих князів» (гарно відомих big men зі студій антропологів) та все більшого розшарування в суспільстві. Іван Гомза в статті «Децентралізація, інфраструктурна влада та сепаратизм в авторитарних режимах» спростовує думку, що авторитарним режимам притаманна висока централізація влади, чим пояснюється високий контроль держави над суспільним життям «поряд із демократичними режимами з сильною інфраструктурною владою (США) існують демократичні режими зі слабкою інфраструктурною владою (Україна), а також інфраструктурно сильні й слабкі авторитарні режими» (Homza 2015: 56).

Економічний та соціальний добробут

Як було зазначено вище, дискусії щодо України післявоєнного часу в західній літературі зводяться до побудови та відновлення демократичного режиму у поєднанні з побудовою безпекового апарату та відновленням економіки. Зважаючи на значні витрати на безпеку України після війни це може призвести до певної дилеми між державними видатками та доходом держави. Україні необхідно надзвичайно ретельно реалізувати досвід інших країн – тих держав, які є дієздатними, держав, які є спроможними просувати систематичний і системний проєкт модернізації країни. В даному разі доречно звернутись до концепції такого типу держави, який в соціологічній літературі набув назви – *developmental state* (Kutuev et al. 2018).

Водночас орієнтація на західну версію модерну не повинна позбавляти нас глобального погляду на світ. Поза всяким сумнівом імперативним є вивчення досвіду східної Азії – так званих азійських тигрів, з політико-адміністративними та політекономічними практиками яких власне і асоціюється феномен держави, що сприяє розвитку (*developmental state*). Специфіка «тигрів» полягала у тому, що вони реалізували програму економічного розвитку / модернізації у рамках авторитарних режимів. Навіть повоєнна Японія яка де юре є конституційною демократією, де факто має риси однопартійного режиму з гегемоністичною ліберально-демократичною партією. Симптоматично, що історичний соціолог з Нью-Йоркського університету Абу Дабі Георгій Дерлуг'ян використовує термін «диктатура розвитку» як синонім «*developmental state*». За умов домінування деспотичного типу влади еліти приймають рішення, ігноруючи потребу у консультуванні з громадянським суспільством. Своєю чергою, інфраструктурна влада, яка притаманна демократичним режимам. Такий тип влади не є *conspicuous/помпезним*, натомість базується на правилах, на раціональній легальній бюрократії, тим не менш інфраструктурна влада охоплює суспільство, вона здатна реструктурувати систематично на всіх рівнях відносин, повсякденні практики на всіх рівнях суспільства.

Безумовно, за Майклом Манном деспотична та інфраструктурні влади не є взаємовиключними і держави можуть володіти як сильною деспотичною владою, так і сильною інфраструктурною владою, поєднання цих конфігурацій призводить до авторитаризму. Проте сильна інфраструктурна влада та слабка деспотична влада це ознака розвиненого демократичного суспільства. Саме такий синтез демонструє Європейський Союз. Георгій Дерлуг'ян у своїх публічних виступах регулярно наводить як приклад цієї адміністративної державної потуги Європейського Союзу, це наявність директиви європейської комісії, яка регулює форму бананів, які допускаються на європейський ринок. Відповідна директива стала результатом складного процесу прийняття рішення, процесу у якому брали участь євробюрократи, корпоративні лобісти та урядовці (Fanta 2020)

Довоєнна українська економіка була суттєво акцентована на виробництві агропромислової продукції. І водночас саме агроекономіка влітку 2022 року стала в центрі уваги всього світу, коли країна-окупант намагалась маніпулювати продовольчими проблемами країн, що розвиваються.

За даними уряду України посівні площі в Україні у 2023 році зменшаться на 24% порівняно із довоєнним показником (Minahropolityky 2023). Проте родючі землі України є не лише розмінною монетою в геополітичній грі, але можуть виступати потужним рушієм розвитку економіки. Джо Стедвел, у книзі «Чому Азії вдалось» (оригінальна назва англійською мовою «How Asia works») (Stadvel 2017) наголошує, що першим кроком до економічного розвитку є реформа сільського господарства, яка повинна сприяти розподілу землі дрібним фермерам, а не агрохолдингам. Водночас в цій реформі криється суперечлива сутність капіталізму, який спрямований на збільшення доходу зі зменшенням витрат. Проте, держава, на думку автора повинна прагнути досягати балансу у розвитку малих господарств, а не лише великого капіталу, який за влучною ремаркою Еріка Гобсбаума завжди успішно знаходив спільну мову майже з будь-яким режимом. Як ілюстрація останньої тези може слугувати досвід військової диктатури у Південній Кореї на чолі з Пак Чон Хі. На початках свого правління військові намагалися боротися з олігархією суто силовими методами, ув'язнюючи власників великих капіталів (так званих «протизаконних нагромаджувачів капіталу», але доволі швидко на зміну «палиці» прийшла контрольована державою «морква» (Chibber 1999). Так само Дані Родрік вказує на необхідність для успішної держави бути в змозі виробляти політику, яка буде відповідати вимогам конкретної ситуації, а не абстрактним принципам (Rodrik 1997).

Корупція і політика модернізації

Корупція є однією з найбільш згадуваних проблем для країн, що розвиваються. Увага саме до проблеми існування корупції на сучасному етапі обумовлена загрозою, яку вона становить для функціонування демократичних інститутів та реалізації реформ.

Корупція – це результат розмежування суспільного блага і приватного інтересу, яке з'являється разом із модернізацією. (Huntington, 1968)

Найбільш небезпечні корупційні схеми у країнах, в яких відбуваються реформи у всіх сферах, політичній, економічній, медичній, соціальній. Після подій 2014 року влада країни активізувала антикорупційні дії по відношенню до державних службовців вищого рівня. Так, було створено Національне антикорупційне бюро (НАБУ), Державне бюро розслідувань (ДБР) та Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК). Відбулися суттєві зміни у сфері державних закупівель, а саме заснування платформи для державних закупівель ProZorro. Для нашої країни додається проблема воєнного стану та військових дій на нашій території, що впливає, як на реформи, так і на боротьбу з корупцією. Переважна більшість державних закупівель переорієнтовується на забезпечення оборони країни. І найгучніші корупційні скандали, постають саме у воєнній сфері, що підсилює як соціальну напругу в середині країни, так і увагу з боку країн-партнерів, що надають допомогу.

На думку авторів звіту «Відбудова України: принципи та політика» джерелом корупції в Україні є фінансова система, державні закупівлі, державні підприємства, безконкурентні та надмірно зарегульовані ринки, неналежне використання державних активів, тіньова торгівля, ухилення від сплати податків та шахрайство (Gorodnichenko et al. 2022: 78).

За результатами репрезентативного опитування населення України 2020 року, що проводиться Інститутом соціології НАН України в рамках соціологічного моніторингу з 1992 року, ми бачимо, що ще до війни Росії проти України проблема корупції була в трійці проблем, що хвилювала українців найбільше. Так, за результатами опитування серед проблем, які на даний час хвилюють найбільше українців, на першому місці – високі ціни на товари та послуги (76,3%), на другому – високі тарифи на житлово-комунальні послуги (61,1%) та на третьому – корупція в органах влади й управлінні (56,9%) (Vorona et al. 2021).

Корупцію важко виміряти одним універсальним методом. Існує багато різних підходів до дослідження проявів та поширення корупції. Серед найважливіших показників вимірювання корупції є «Business International index, який складається Economist Intelligence Unit та включає оцінку рівня корупції в різних країнах; ICRG, який щорічно публікується компанією Political Risk Services Inc.; WGI та особливо аспект щодо корупції CCI, що щорічно публікується Світовим банком; Global Corruption Barometer (GCB), який є публічним опитуванням, і CPI, який вимірює рівень передбачуваної корупції в державному секторі та опублікований TI» (Spyromitros & Panagiotidis 2022: 5). Ми хочемо звернути увагу на один з таких методів, а саме, Індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index – CPI).

33 бали зі 100 можливих отримала Україна в CPI за 2022 рік. Показник зріс на один бал, і тепер Україна посідає 116 місце зі 180 країн у CPI. Так само 33 бали мають Алжир, Ангола, Замбія, Монголія, Сальвадор та Філіппіни. На один бал нас випереджають Боснія і Герцеговина, Гамбія, Індонезія, Малаві, Непал, Сьєрра-Леоне – всі вони мають по 34 бали. А на бал менше, ніж Україна, – Домініканська Республіка, Кенія та Нігер. Світові лідери та аутсайтери Індексу сприйняття корупції 2022 майже не змінилися. Очолює список Данія із 90 балами, за нею йдуть Нова Зеландія та Фінляндія – обидві країни набрали по 87 балів. Аутсайтери теж залишилися незмінними: Сомалі із 12 балами посідає 180 місце, а Південний Судан та Сирія, набравши по 13 балів, посідають 178 сходинку. Набрані Україною 33 бали у 2022 році – це найвищий показник нашої країни з часу запуску оновленої методології CPI. Таким чином, за останні 10 років показник України зріс на 8 балів. (Transparency International Ukraine 2022)

Як ми вже зазначили, корупція є проблемою не тільки нашої країни, а має світовий характер. На думку голови Агенції з міжнародного розвитку США Саманти Пауер, «перешкоди поширенню демократії в країнах, що розвиваються, мають економічні передумови. Саме від боротьби з корупцією в цих країнах залежить наявність фінансової підтримки США для таких країн. На противагу державним позикам від Китаю, який вводить такі країни у більшу кризу через корупційні зв'язки в політичних елітах, США, а особливо Євросоюз, прагнуть змінити

інституційну структуру країн, що намагаються рухатись демократичним шляхом» (Power 2023). Детальніше відчутно негативний вплив корупції на економічне зростання країн, що розвиваються, розглядається в розвідці Елефтерія Спіромітроса та Мінаса Панагіотіса «Вплив корупції на економічне зростання в країнах, що розвиваються, та порівняльний аналіз показників вимірювання корупції» (Spyromitros & Panagiotidis 2022).

Відомий український соціолог Євген Головаха в інтерв'ю виданню «Дзеркало тижня» щодо дилеми, яка постала перед українськими ЗМІ: або говорити правду про масштабну корупцію в Україні й домагатися реальних перемог над нею, або знизити гучність, щоб не відлякати союзників та партнерів і мимохіть не викликати зниження постачання озброєнь і фінансової підтримки, відзначив, «що коли ми викриватимемо випадки корупції, підтримка не знизиться. Навпаки, наші партнери зрозуміють, що Україна хоче не тільки виграти війну, а й остаточно зробити свій вибір на користь європейського модерну. Відтак, викриття корупції не знизить підтримку, а, навпаки, покаже, що Україна справді відповідає всім критеріям країни – кандидата в члени ЄС» (Golovaha 2023).

Влада в Україні. Трансформація соціальних інститутів та громадянського суспільства до та після широкомасштабного вторгнення

Водночас сама можливість вибору поміж неоліберальними реформами та реформами спрямованими на розвиток і модернізацію у системі координат держави, що сприяє розвитку, потребує значного людського капіталу в повоєнному українському суспільстві (Yurchenko et al. 2021). До повномасштабного вторгнення Росії Україна посідала 8 місце у світі у списку країн, громадяни яких влаштовуються на роботу в інші країни із показником 5,5–6,0 млн. Як наслідок в Україну потрапляли значні кошти із закордону від трудових мігрантів до членів їхніх сімей, що становило 7,8% від ВВП України у 2019 році (Tokarchuk 2020).

Проте місяці обстрілів громадської інфраструктури, знищення цілих міст спонукають людей до вимушених міграцій як до безпечних регіонів України, так і за кордон. Так, за даними Агентство ООН у справах біженців з України станом на 20 березня 2023 року понад 8,0 млн українців перетнули кордон з Європейським Союзом, з них 4,9 млн зареєструвались для тимчасового захисту в країнах Європи.

Сам процес вимушеної міграції спричинює багато психологічних наслідків для біженців та соціальних для всього українського суспільства. Так, на відміну від трудових мігрантів, біженці, які потрапляють в країни Європи є менш захищеними та не пристосованими до нових умов життя, оскільки міграція для них є спонтанною, це також спричинює розрив соціальних зв'язків з домом. Водночас країни Європейського Союзу надають соціальну допомогу біженцям з України у той чи інший спосіб інтегруючи їх до суспільств-реципієнтів.

Дослідники Центру економічної стратегії виділили «чотири групи біженців: класичні біженці: (переважно жінки середнього віку з дітьми, які виїхали до Польщі); квазітрудова мігранти, що виїхали за кордон не лише через війну, а й для роботи; люди, які виїхали із зони бойових дій; професіонали, люди, які частіше за інші групи працюють за спеціальністю та менше готові працювати не за нею» (CES 2023). Остання група біженців включає в себе людей з найбільшим людським капіталом. Так, дослідження Центру Разумкова продемонструвало, що серед біженців найвищий відсоток складають люди, що обіймають керівні посади (14,0% порівняно з 1,5% населення України в цілому) та приватні підприємці (14,0% порівняно з 4,0% населення України в цілому) (Ryabchuk 2023).

Кожна з цих груп біженців має різні мотиви та перспективи перебування за кордоном, а також можливості інтеграції в європейські суспільства. Так, перша група, жінки з дітьми намагаються захистити своїх дітей від війни та прагнуть влаштувати їх життя в безпечних та розвинених країнах Європи. Люди, які виїхали із зони бойових дій мають більші шанси влаштувати своє життя в Європі, опираючись на соціальні виплати європейських країн, оскільки більшість з них втратили житло та роботу. Своєю чергою, трудові мігранти, що працюють на низькокваліфікованих роботах та мігранти, що працюють за професією більшою мірою зберігають соціальні зв'язки з Україною.

Дослідники розглядають два основні фактори, що впливають на не/бажання українців повертатись до України: ставлення місцевих мешканців до українських біженців та рівень адаптації українців до європейського ринку праці.

Громадська думка щодо українських біженців у країнах Європи налаштована позитивно. Проте, з тривалістю військових дій та напливом більшої кількості вимушених мігрантів з України місцеве населення схильне гірше ставитись до біженців. В той самий час, як показує історія після другої світової війни, ця ж громадська думка змінилась по відношенню до вимушених переселенців і ці люди зазнавали утиснення власних прав у країнах перебування в поєднанні з неможливістю повернутись додому (Dzhadht 2020).

Однак, офіційний статус «тимчасового захисту» в Європейському Союзі надає можливість офіційного працевлаштування та готовність українців до більших зусиль для пошуку роботи, що у поєднанні з високою кваліфікацією дозволяє українцям ефективніше адаптуватись до європейського ринку праці.

Вочевидь, для українського суспільства є надзвичайно важливим, щоб після війни українці мали бажання повертатись в Україну, яка буде спроможною надати своїм громадянам перспективу покращення добробуту, що буде співмірною з практиками життя та свобод у країнах Євросоюзу.

Одним з перших завдань владних еліт та всього суспільства буде спроба повернути вже інтегрованих у європейські суспільства українських біженців. Як перед науковцями, так і перед політиками стоятиме завдання яким чином створити умови для повернення. Відомий норвезький економіст Ерік Райнерт у своїх порадах щодо відновлення України зазначив, що

завданням України є повернення висококваліфікованих кадрів, пропонуючи при цьому високі зарплати та прийнятне оподаткування (Raynert 2022).

Автори згадуваного вже дослідження про українських біженців надають такий перелік рекомендацій щодо повернення українців до України (CES 2023):

- Співпраця із країнами ЄС у поверненні українців після війни.
- Швидка післявоєнна відбудова постраждалих регіонів.
- Поки триває відбудова, надавати допомогу людям із постраждалих регіонів.
- Допомога у пошуку роботи у безпечнішому регіоні, курси перекваліфікації.
- Відкриття ринку праці ЄС для українців після війни.

Реалізація цих кроків є неможливою без участі дієздатної держави, яка водночас створює конкурентне середовище в економіці та політиці.

Висновки

Отже, дискусія щодо перспектив модернізації повоєнної України повинна актуалізуватись вже сьогодні. Прикметно, що ми вже сьогодні спостерігаємо інтенсивні дискусії про повоєнне відновлення України, але мова цих дебатів немов би то повертає нас до дискурсу 1950х – початку 1980х років у західних соціальних науках. Дебати ведуться у термінах окремих елементів (приміром інституцій, боротьби з корупцією), але «the elegant in the room is missing». І цим «слоном» власне є держава¹ (Evans et al. 1985). Іншими словами, відсутніми є ключові елементи рефлексії про «виграш миру», а саме у якій системі координат ці благі зміни мають відбуватися. Власне, наш текст і є спробою запропонувати пресупозиції (у термінах Джефрі Александера – учня Роберта Белла, який вчився у Талкотта Парсонса) для осмислення соціальних змін в Україні та їхнього бажаного спрямування, і таким пресупозиціями є держава, демократія та модерн(ізація). Які інституційні відповіді ми пропонуємо та за допомогою яких наборів аналітичних інструментів ми плануємо ці інституції ідентифікувати та інтерпретувати? Наша відповідь це модернізація, що просуваються дієздатною державною – developmental state – яка не просто діє у кордонах демократичного середовища, але й активно сприяє йому. Відтак, наш текст є спробою реінтерпретації широковживаних категорій на кшталт модерну, модернізації, євроцентризму та держави з постійною зосередженістю на перспективи прогресивних соціальних змін в Україні у повоєнному контексті (наша термінологія є навмисно розмитою і ми уникаємо використання понять на кшталт «розвиток» апіорі, позаяк «розвиток» і «модернізація» виборюються через конфлікти та їхнє розв'язання за допомогою соціальної креативності (Joas 1996) та політичної дії (Minakov 2022).

---

¹ Теда Сковпол надає інформативний огляд концепцій та термінологічних преференцій політичної соціології згаданого періоду в епохальній колективній праці *Bringing the State Back In* (Evans et al. 1985)

Джефрі Александер відроджуючи теорію Парсонса як найбільш адекватну спробу осягнення модерну акцентував на тому, що інтелектуальний проєкт теоретика соціальної дії та соціальних систем, проєкт, що наголошував на ліберальній інтерпретації модерну та протистояв навалі на нього з радикально правих (фашизм) та лівих (ленінізм за термінологією Кена Джавітта (Jowitt 1992)) позицій. Симптоматично, що мислитель лівого штибу, але не меншого масштабу аніж Парсонс – Ерік Гобсбаум – визначив ХХ сторіччя як епоху виразних крайнощів (age of extremes, або вік екстремізму в українському перекладі). Отже, якщо для Парсонса західний модерн це своєрідна відповідь на Гоббсову проблему соціального порядку, яку англійський мислитель вирішував за допомогою таких інструментів як сила і обман, позаяк без примусу з боку Левіафану людське життя є таким:

... ні мистецтв, ні письма, ні суспільства, а найгірше понад усе це – постійний страх і небезпека насильницької смерті, і життя людини – самотнє, бідне, безпросвітне, тупе й коротке. (Hobbes 2000: 153)

Звичайно, враховуючи процеси децентралізації та переходу влади на місце, поствоєнна відбудова значно вплине на громади, де будуть реалізовуватися ті чи інші програми та проєкти, що фінансуватимуться як міжнародними організаціями, так і державою. Буде важливим, на рівні громад побудувати відносини, що будуть сприяти зменшенню корупції на місцях, що можна забезпечити завдяки активній залученості мешканців громад, відкритості процесів реалізації та підзвітності, інформування громадськості про реалізацію програм/проєктів через інформаційні кампанії як на місцях, так і на загальноукраїнському рівні.

Так, за результатами всеукраїнського опитування проведеного на початку лютого 2023 року Соціологічною групою «Рейтинг» від імені Центру аналізу та соціологічних досліджень Міжнародного республіканського інституту, 57% українців, дотримуються думки, що в першу чергу міжнародні організації мають контролювати використання коштів на відновлення зруйнованої інфраструктури України. Майже кожен третій опитаний (32%) вважають необхідним контроль з боку самих громадян України, з боку центральної влади – 19% респондентів, громадських організацій – 15%, місцевої влади – 13% та правоохоронних органів – 8% (Mizhnarodnyy respublikans'kyu instytut 2023). Тобто, ми можемо бачити критичне ставлення українців до органів державної влади, усвідомлення того, що саме контроль з боку міжнародних організацій та громадськості дасть можливість зменшити вплив корупційних схем при відновленні інфраструктури, що була зруйнована в результаті бойових дій.

Численні перешкоди, які гальмують і сповільнюють рух українського соціуму у напрямі модерну вбудовані в існуючу соціальну систему. Бюрократія є наразі далекою від зразків держави, що сприяє розвитку, і відтак ірраціональною та роздутою. Замість локомотиву розвитку та модернізації бюрократія такого типу стає перешкодою на шляху до модерну на такому загальнонаціональному рівні.

Тим більше, академічна спільнота, замість того аби виконувати роль «охоронців» (guardians) раціональності, незрідка толерує ірраціональні соціальні та управлінські практики. Воднораз, приєднання України до Європейського Союзу стане каталізатором як для України, так і для ЄС з огляду на перспективи оновлення і модернізації. Модерн / модернізація – це стан і процеси, які наголошують на своїй недосконалості, незавершеності, на пошуку, на русі в бік досконалості. Такий елемент оригінального європейського проєкту модерну як критичне раціональне мислення, прискіплива увага до соціальних проблем та конфліктів українського суспільства сприятиме продуктивній роботі з їхньої концептуалізації, опису, пояснення і генеруванню blueprint and policies для розв'язання цих проблем. Інтеграція має відбуватися не тільки на словах (хоча ідеативні фактори – слова, риторика, орієнтації, настрої та цінності – є важливим), але й підкріплюватися інституційними кроками. Здатність українського суспільства і держави організувати захист від російської агресії та налагодити співпрацю з модерними демократичними країнами є індикаторами наявності «інгредієнтів», що є необхідними на шляху європейської інтеграції, яку, своєю чергою, ми інтерпретуємо як шлях до модерну, тобто як боротьбу модернізації, що воднораз є open ended process.

Питання про роль держави у розвитку та модернізації завжди було та є емоційно й ідеологічно навантаженим. У площині політичних ідеологій ми постійно спостерігаємо етатистів, що оперують у рамках авторитарного капіталізму – «Берлусконі у Тегерані» за влучною дефініцією-метафорою Славоя Жижежека (Žižek 2009) – та неолібералів / анархокапіталістів – штибу Пітера Тіля, – для яких головним ворогом є демократична держава, що визискує податки (Slobodian 2023). За геополітичних, геокультурних та геоекономних умов України – не лише спільні кордони, але й прагнення до членства у європейських та євроатлантичних інституціях – з одного боку та тяглий кордон з державою-агресором формулює перед українським соціумом конфліктні імперативи. Це одночасний розвиток дієздатної держави, яка спрямована на розвиток не лише інфраструктурно-технологічних вимірів проєкту модерну, але і його інституційно-емансипаторського потенціалу, одним з елементів якого є демократія. Своєрідним дороговказом на цьому шляху можуть слугувати ідеї Пітера Еванса (Evans 2004) та Дані Родріка (Rodrik 1997) небезпеку інституційної монокультурності та спроби слідувати апіорним універсальним рецептам, натомість як успішна держава є адаптивною та креативною з огляду на свою здатність продукувати інституції та політики, що є адекватними наявним проблемам та викликам.¹ Демократія за умов України стає важливим ресурсом креативної політики модернізації, позаяк уможливить творення дієздатних та інклюзивних інституцій.

---

¹ Варто також звернути увагу на дослідження процесів демодернізації Чечні Георгієм Дерлуг'яном, який акцентує на таких факторах цього процесу: «післявоєнна чеченська держава дрейфувала без функціонуючих інституцій чи, принаймні, цілісної ідеології державного будівництва. Ортодоксальність неоліберального ринку виявилася абсолютно недоречною в такій країні, як Чечня, тоді як старомодний девелопменталізм третього світу не був ані політично доступним, ані матеріально підкріпленим обіцянкою допомоги» (Derlugian 1999).

Bibliography:

- Bäck, Hanna & Hadenius, Axel. (2008), Democracy and State Capacity: Exploring a J-Shaped Relationship. *Governance* 1(21): 1–24.
- Bahinskyi, Andrii. (2022). Krykhki derzhavy v umovakh kryzovykh sytuatsii [from Ukr.: Fragile states in crisis situations], *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo* 3(55): 29–35.
- Bilous, Taras. (2022). Ne mozhna sproshchuvaty tsyu viynu do proksi-konfliktu [from Ukr.: This war cannot be reduced to a proxy conflict]. *Commons*, 28 July, <https://commons.com.ua/ru/im-ukrainian-socialist-heres-why-i-resist-russian-invasion/> (accessed 17 March 2023).
- Braudel, Fernand. (1989). *The identity of France: Volume One: History and Environment*. Harper & Row.
- Brzezinski, Zbigniew. (1998). *The Grand Chessboard: American Primacy And Its Geostrategic Imperatives*. New York: Basic Books
- CES. (2023). Bizhentsi z Ukrainy: kto vony, skilky yikh ta yak yikh povernuty? [from Ukr.: Refugees from Ukraine: who are they, how many are there and how to return them?] *CES*, 21 March, <https://ces.org.ua/who-are-ukrainian-refugee-research/> (accessed 30 March 2023).
- Chibber, Vivek. (1999). Building a Developmental State: The Korean Case Reconsidered. *Politics & Society* 3(27): 309–346.
- Cole, Juan. (2023). When we were Vladimir Putin: The American war from hell, 20 years later. *Salon*, 10 March 2023, https://www.salon.com/2023/03/10/when-we-were-vladimir-putin-the-american-from-hell-20-years-later_partner/ (accessed 30 March 2023).
- Derluguian, Georgi. (1999). Che Guevaras in Turbans. *New Left Review* 237: 3–27.
- Derluguian, Georgi. (2018). Is This World War III Yet? An Overview of Ukrainian Front. In: *IX mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia «Velyki viiny, velyki transformatsii, 1918-2018 roky: konflikty ta myr u XX i XXI storichchiakh»*, KPI im. Ihoria Sikorskoho», 12–21.
- Dsnews.ua. (2022). Skazhit partneram: "Kupuite nashe". 5 porad dlia ekonomichnoho vidrozhennia Ukrainy [from Ukr.: Tell your partners: "Buy ours". 5 tips for the economic revival of Ukraine]. *Dsnews.ua*, 22 December 2022, <https://www.dsnews.ua/ukr/blog/ne-propustit-moment-5-porad-dlya-ekonomichnogo-vidrozhennya-ukrajini-11122022-470799#section-10> (accessed 30 March 2023).
- Dzerkalo tyzhnya. (2023). Koruptsiyu slid vykryvaty. Tse polipshyt' imidzh Ukrainy v Yevropi. *Dzerkalo tyzhnya*, 18 March, <https://zn.ua/ukr/POLITICS/jevhen-holovakha-koruptsiju-slid-vikrivati-tse-polipshit-imidzh-ukrajini-v-jevropi.html> (accessed 30 March 2023).
- Dzhadt, Toni. (2020). *Pislyta viiny. Istoriya Yevropy vid 1945 roku* [from Ukr.: After the war. History of Europe since 1945]. Kyiv: «Nash format».
- Elwin, Mark. (2008). The Historian as Haruspex. *New Left Review* (52): 5–20.
- Evans, P., Rueschemeyer, D., and Skocpol, T. (Eds.). (1985). *Bringing the State Back In*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511628283
- Evans, Peter B. (1995). *Embedded Autonomy: States and Industrial Transformation*. Princeton: Princeton University Press
- Evans, Peter. (2004). Development as institutional change: The pitfalls of monocropping and the potentials of deliberation. *Studies in Comparative International Development* 38: 30–52.
- Fanta, Alexander. (2020). The real story why 'bonkers Brussels' went bananas. *Euobserver*, 5 October, <https://euobserver.com/news/149607#:~:text=In%20truth%2C%20the%20European%20Union,not%20outright%20ban%20bendy%20bananas> (accessed 30 March 2023).
- Frank, Andre Gunder (1969). *Capitalism and Underdevelopment in Latin America: Historical Studies of Chile and Brazil*. New York; London: Monthly Review Press.

- Geertz, Clifford. (1963). *Old Societies and New States: The Quest for Modernity in Asia and Africa*. Chicago: University of Chicago Press.
- Gorodnichenko, Yuriy, Sologoub, Ilona & Weder di Mauro, Beatrice (eds). (2022). *Rebuilding Ukraine: Principles and Policies*. London, Paris: CEPR.
- Hobbes, Thomas. (2000). *Leviathan, abo Sut, budova i povnovazhennia derzhavy tserkovnoi ta tsyvilnoi* [from Ukr: Leviathan or The Matter, Forme and Power of a Commonwealth Ecclesiasticall and Civil.]. Kyiv: Dukh i Litera
- Hobsbaum, Erik. (2001). *Vik ekstremizmu* [from Ukr.: The Age of Extremes]. Kyiv: Al'ternatyvy.
- Homza, Ivan. (2015) *Detsentralizatsiya, infrastruktorna vlada ta separatyzm v avtorytarnykh rezhymakh* [from Ukr.: Decentralization, infrastructural power and separatism in authoritarian regimes]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Politychni nauky* (173): 55–61.
- Huntington, Samuel P. (1968). *Political order in changing societies*. New Haven: Yale University Press.
- Indeks. (2022). Indeks spryynyattya koruptsiyi – 2022 [from Ukr.: Index of perception of corruption]. *Transparency International Ukraine*, n.d., <https://cpi.ti-ukraine.org/> (accessed 4 March 2023).
- Joas, Hans. (1996). *The Creativity of Action*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kotkin, Stephan. (2015). *Stalin: Paradoxes of Power, 1878–1928*. New York: Penguin Books
- Kutuev, Pavlo, Makarenko, Daria, and Severynchuk, Oleksii. (2018). *Derzhava, shcho spriaie rozvytku: chy mozhlyva podorozh zi Skhidnoi Azii do Skhidnoi Yevropy?* [from Ukr.: The Developmental State: Is it Possible to Travel from East Asia to Eastern Europe?]. *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo* 2(38): 55–72.
- Kutuev, Pavlo. (2016). *Transformaciji modernu: instytuciji, ideji, ideologiji* [from Ukr.: Transformations of Modernity: institutions, ideas, ideologies]. Kherson: Gelvetyka.
- Kyiv International Institute of Sociology. (2022). *Obstrily rosiyeyu ukrayins'kykh mist: prodovzhennya zbroynoyi borot'by chy perekhid do perehovoriv* [from Ukr.: Russian shelling of Ukrainian cities: continuation of armed struggle or transition to negotiations]. *Kyiv International Institute of Sociology*, 24 october, <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1151&page=1> (accessed 17 march 2023).
- Livyy Bereh. (2021) *Arakhamiya v interv'yu kytays'kym ZMI zayavyv, shcho "dosvid Kompartiyi Kytayu v upravlinni derzhavoyu zasluhovuye na nasliduvannya"* [from Ukr: In an interview with the Chinese media, Arakhamia said that "the experience of the Chinese Communist Party in managing the state is worthy of imitation"]. *Livyy bereh*, 7 July, https://lb.ua/news/2021/07/07/488794_arakhamiya_intervyu_kitayskim_zmi.html (accessed 30 March 2023).
- Mann, Michael. (1988) *The Autonomous Power of the State: Its Origins, Mechanisms and Results*. *European Journal of Sociology* 2(25): 185–213.
- Minahropolityky. (2023). *Minahropolityky: Posivni ploshchi v Ukraini zmeshatsia na 7 mln ha* [from Ukr.: Ministry of Agriculture: Arable land to decrease for 7 mln hectares]. *Uriadovyi Portal*, 14 February, <https://www.kmu.gov.ua/news/minahropolityky-posivni-ploshchi-v-ukraini-zmeshatsia-na-7-mln-ha> (accessed 30 March 2023).
- Minakov, M. (2022). *Ideological Creativity. Introduction into post-Soviet Ideological Processes*. In: Minakov, M. (ed.). *Inventing Majorities. Ideological Creativity in post-Soviet Societies*. Stuttgart: ibidem Verlag, 7–26.
- Mizhnarodnyy respublikans'kyi instytut. (2023). *Zvit za rezul'tatamy Vseukrayins'koho opytuvannya*. [from Ukr.: Report based on the results of the All-Ukrainian survey]. *Mizhnarodnyy respublikans'kyi instytut*, February, 2023 https://iri.org.ua/sites/default/files/editor-files/IRI%20Ukraine%20Poll_March%202023_0.pdf (accessed 15 April 2023).

- Mouzelis, Nicos. (1999). Modernity: a non-European conceptualization. *The British Journal of Sociology* 1(50): 141–159.
- Multiple Modernities. (2000). *Daedalus: Journal of the American Academy of Arts and Sciences* 1(129).
- Munch, Richard (1981). «Talcott Parsons and the Theory of Action. I. The Structure of the Kantian Core». *American Journal of Sociology* 86(4): 709–739.
- Ngok Min Nguyen, Chelsi. (2023). Shcho ne tak z ukrayins'koyu dyplomatiyeyu voyennoho chasu na Hlobal'nomu Pivdni [from Ukr.: What is wrong with Ukrainian wartime diplomacy in the Global South]. *Commons*, 10 April, https://commons.com.ua/uk/ukrayinska-diplomatiya-na-globalnomu-pivdni/?tg_rhash=8bb4cd8504670f (accessed 15 April 2023).
- Orr, Robbert C. (ed.) (2004). *Winning the Peace*. *Center for Strategic and International Studies*, 1 July, <https://www.csis.org/analysis/winning-peace> (accessed 17 March 2023)
- Power, Samantha. (2023). How Democracy Can Win The Right Way to Counter Autocracy. *Foreign Affairs*, 16, February, https://www.foreignaffairs.com/united-states/samantha-power-how-democracy-can-win-counter-autocracy?utm_medium=promo_email&utm_source=pre_release&utm_campaign=pre_release_0216232_prospects&utm_content=20230216&utm_term=promo-email-prospects (accessed 4 March 2023).
- Pye, Lucian, W. (1990). Political science and the crisis of authoritarianism. *American Political Science Review* 84(1): 3–19.
- Reytynh. (2022). Some zahalnonatsionalne opytuvannia: Ukraina v umovakh viiny [from Ukr.: Seventh nationwide survey: Ukraine at war (March 30–31, 2022)], *Reytynh*, 30 March, https://ratinggroup.ua/research/ukraine/sedmoy_obschenacionalnyy_opros_ukraina_v_usloviyah_v_oyny_30-31_marta_2022.html (accessed 17 march 2023)
- Rodrik, Dani. (1997). The 'Paradoxes' of the Successful State». *European Economic Review* (41): 411–442.
- Ryabchuk, Anastasiya. (2023). Khto zalyshyt'sya i khto povernet'sya? Trayektoriyi ukrayins'kykh bizhentsiv v YeS. [from Ukr.: Who will lose and who will turn around? Trajectories of Ukrainian refugees in the EU]. *Commons*, 16 January, <https://commons.com.ua/uk/hto-zalishitsya-i-hto-povernetsya-trayektoriyi-ukrayinskih-bizhenciv-v-yes/> (accessed 17 march 2023).
- Slobodian, Quinn. (2023). *Quinn Slobodian Crack-Up Capitalism: Market Radicals and the Dream of a World Without Democracy*. Washington, DC: Metropolitan Books.
- Spyromitros, Eleftherios & Panagiotidis, Minas. (2022). The impact of corruption on economic growth in developing countries and a comparative analysis of corruption measurement indicators. *Cogent Economics & Finance* Volume 1(10): 13–24.
- Stadvel, Dzh. (2017). *Chomu Azii vdalosia*. [from Ukr.: How Asia works]. Kyiv: Nash Format.
- Tilly, Charles. (1984). *Big Structures, Large Processes, Huge Comparisons*. London: Russell Sage Foundation.
- Tilly, Charles. (2007). *Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press
- Tkachuk, Anatoliy. (2016) *Diyal'nist' orhaniv mistsevoho samovryaduvannya ta deputativ sil's'koyi, selyshchnoyi, mis'koyi rady (navchal'nyy modul')* [from Ukr.: Activities of local self-government bodies and deputies of village, settlement, and city councils (educational module)]. Kyiv: IKTs «Lehal'nyy status».
- Tokarchuk, Taras. (2020). Perekazy vid trudovykh mihrantiv: potochna sytuatsiia ta otsinka perspektyv [from Ukr.: Remittances from migrant workers: current status and assessment of prospects]. *Natsionalnyi bank Ukrainy*, 3 June, https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Transfers_from_migrant_workers_Tokarchuk_2020-06-03.pdf?v=4 (accessed 30 March 2023).
- Tooze, Adam. (2008). *The Wages of Destruction: The Making and Breaking of the Nazi Economy*. New York: Penguin Books

- Ukrainska Pravda. (2002). Desyatylittya pid znakom Kuchmy [from Ukr.: A decade under the sign of Kuchma]. *Ukrainska Pravda*, 14 October, <https://www.pravda.com.ua/news/2002/10/14/2991073/> (accessed 17 March 2023).
- Ukrainska Pravda. (2021). Ya za zhorstku prezydentsku respubliku – Danilov [from Ukr.: I am for a tough presidential republic – Danilov]. *Ukrainska Pravda*, 25 October, <https://www.pravda.com.ua/news/2021/10/25/7311555/> (accessed 17 March 2023).
- Vorona, Valeriy, and Shul’ha, Mykola (eds.). (2021) *Ukrayins’ke suspil’stvo: Monitorynh sotsial’nykh zmin. 30 rokiv nezalezhnosti* [from Ukr.: Ukrainian society: Monitoring of social changes. 30 years of independence]. Kyiv: Instytut sotsiologiyi NAN Ukrainy.
- Vox. (2022). How the left is reckoning with Russia’s war. *Vox*, 09 March, <https://www.vox.com/22961542/left-democrats-russia-war-ukraine-us> (accessed 17 March 2023).
- Watkins, Susan. (2022). Five Wars in One. The Battle for Ukraine. *New Left Review* (137): 5–20.
- Yurchenko, Yuliya, Kutuev, Pavlo, Yenin, Maksym, and Korzhov, Hennadii. (2021). Class Divisions and Social Inequality in Independent Ukraine. In Minakov, M., Kasianov, Georgiy, and Rojansky, Matthew (eds.). *From “the Ukraine” to Ukraine: A Contemporary History, 1991–2021*. Stuttgart: ibidem Press, 95–136.
- Žižek, Slavoj. (2009). Berlusconi in Tehran. *London Review of Books*, 23 July, <https://www.lrb.co.uk/the-paper/v31/n14/slavoj-zizek/berlusconi-in-tehran> (accessed 15 April 2023).
- Žižek, Slavoj. (2022). Pacifism is the wrong response to the war in Ukraine. *The Guardian*, 21 June, <https://amp.theguardian.com/commentisfree/2022/jun/21/pacifism-is-the-wrong-response-to-the-war-in-ukraine> (accessed 19 April 2023).